

SVENSKA
TEATERN

Topelius och teatern **– en historisk rundvandring**

Bästa publik,

Jag kan icke lösgöra mig från den tanken, att framtiden en dag skall finna och framställa den konsternas konst, som i en brännpunkt förenar alla de nu så spridda, alla de nu så brutna strålarna af det sköna. Dikt, färg, form och toner, J fyra elementer af det skönas uppenbarelse, hvarföre skolen J evigt söndrade tala till oss ur enstaka bilder? Är då vår själ så trång, våra sinnen så tröga, att de blott kunna fatta ett intryck i sender? Jag vet icke; men aldrig har en enda bland eder synts mig ensam så skön, som i förbund med de andra; aldrig har jag känt mig så varm i håg, som när en ädel sång, ord och musik, har tjusat mitt hjerta på samma gång som en älsklig natur, måleri och skulptur. Hvar finns den konstnär, som kan beherrska eder alla? Hvar finns den genius, som kan spegla skönheten hel?

Zacharias Topelius i slutet av förordet till *Dramatisk verk* (1861)

Dessa ord och hälsa till kommande släkten, som lär vara bland det sista han sade på sin dödsbädd, vittnar enligt mig om hur han trodde på konsten, utvecklingen och framtiden. Topelius låg i framkant med så mycket, inte minst när det gällde kulturen och han bevakade med stort intresse allt som hände på den fronten i hela Europa. Själv tog han också initiativ till flera konstföreningar samt var en oerhört innovativ journalist och författare. Han såg positivt på utvecklingen och historien som en framåtskridande rörelse.

Så tänker jag mig att han också skulle ha sett på den utveckling som skett här vid Svenska Teatern sedan 1898 när han gick ur tiden, och således presenterar han nu med stolthet teaterhuset för er. Jag hoppas att under rundvandringen kunna förmedla en bild av inte enbart teatern och Topelius engagemang för den, men också av hans personlighet såsom jag uppfattar den och vad som låg honom nära hjärtat.

Varmt välkomna till en historisk rundvandring med Zacharias Topelius, en kulturhistorisk person som var med och grundade det som blev Svenska Teatern i Helsingfors.

Simon Häger
Skådespelare

Zacharias Topelius föddes den 14 januari 1818 på Kuddnäs gård i Nykarleby, i Storfurstendömet Finland, i Kejsardömet Ryssland och dog den 12 mars 1898 på Björkudden i Sibbo. Han var författare, historiker, professor, tidningsredaktör och poet.

Kuddnäs gård i Nykarleby. Bild: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Topelius första kulturella insatser

Redan i tonåren intresserade sig Topelius för teater och dramatik. I *Ephemerer*, en handskriven tidning som han skrev för sin vänkrets, experimenterade han med dialoger och små pjäser. Den 14 juli 1838 debuterade han med sin första tryckta dikt *Den stolta Rosen*, som publicerades i *Helsingfors Morgonblad*.

Topelius vid 27 års ålder. Akvarell av konstnären F. Kaschenreuter. Bild: Svenska litteratursällskapet i Finland.

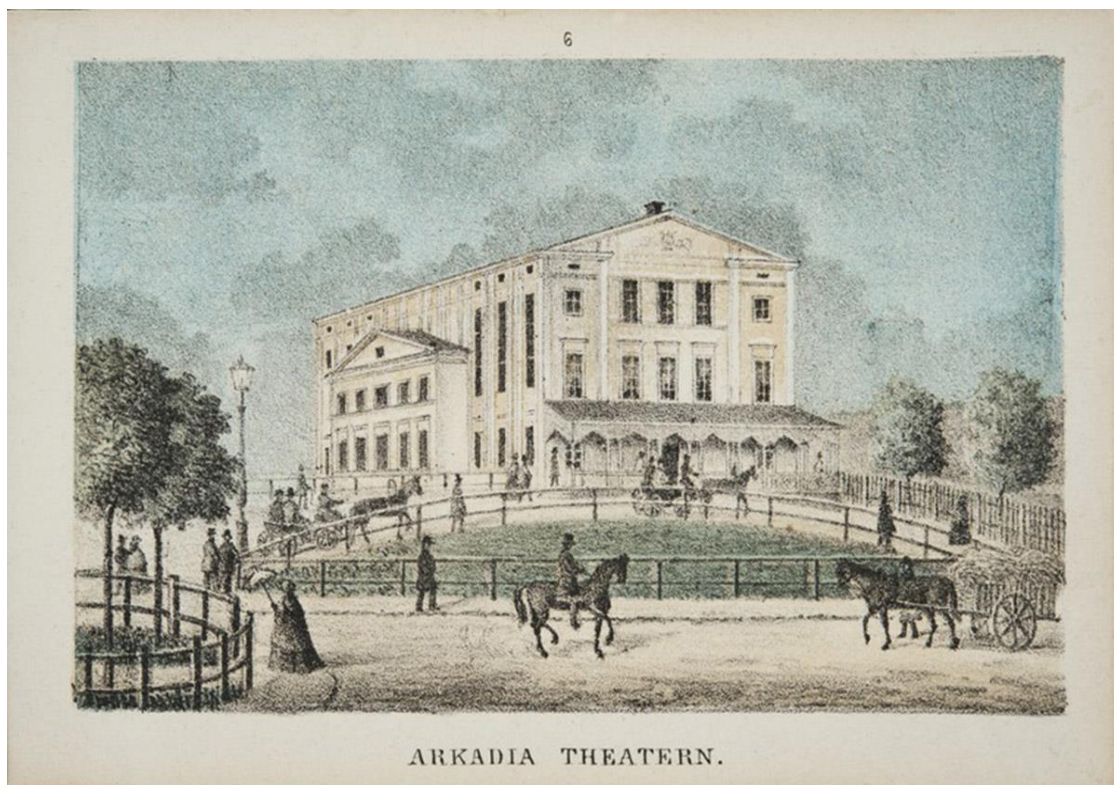
Senare kulturella insatser

Vid endast 23 års ålder blev han 1842 huvudredaktör för *Helsingfors tidningar* som han kom att göra till den ledande och mest uppskattade och enskilda tidningen i landet. Han införde bland annat recensioner av nyutkomna böcker och teaterföreställningar och bidrog på så vis till att öka intresset för scenisk konst.

Topelius kamp för ett nytt teaterhus

År 1827 invigdes det första teaterhuset i Helsingfors, arkitekt Carl Ludvig Engels teaterhus byggt i trä och beläget i mitten av Esplanadparken. Topelius, som var en flitig teaterbesökare, påbörjade så småningom sitt arbete för ett teaterhus i sten med att döma ut Engels teater och skrädde inte på orden vare sig i press eller i de sammanhang han rörde sig. Bland annat kritiserade han kölden vintertid i den dragiga träteatern.

Vi tillönske den [ensemblen] och publiken mycken värma för konsten, ty termometern har visat ända till -25 grader, och i vårt teaterhus logerar konsten något svalt. (Helsingfors tidningar i februari 1843 med anledning av att en ny teatertrupp skulle uppträda i Engels teater.)

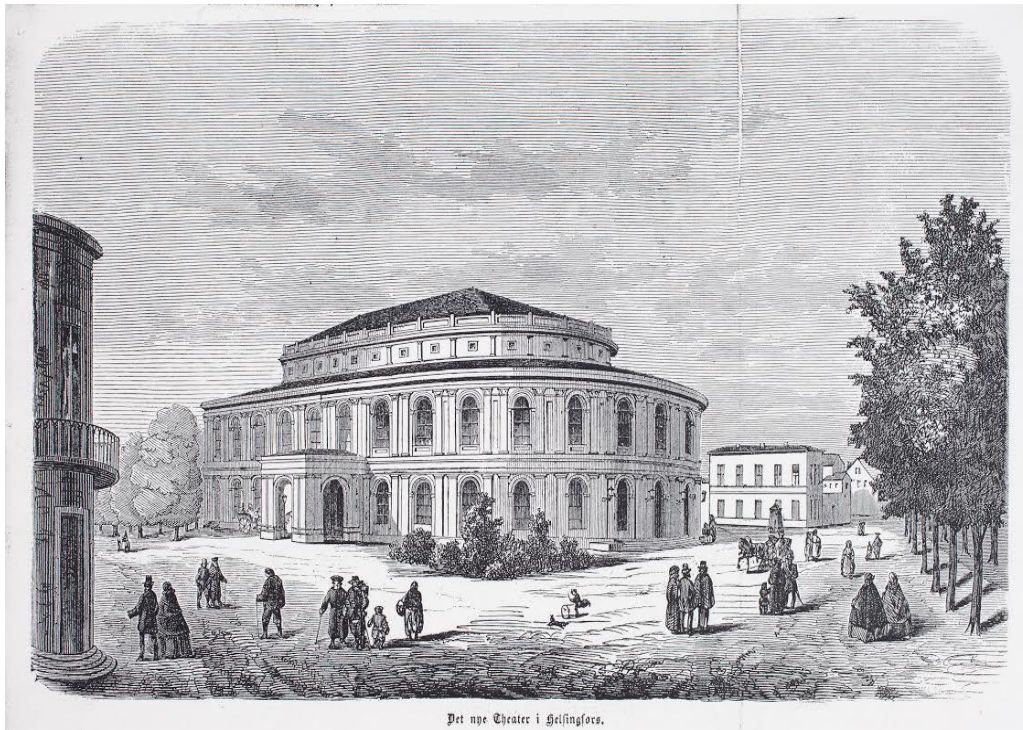

Carl Ludvig Engels teaterhus. Litografi av litografen Frans Oskar Liewendal. Bild: Helsingfors Stadsmuseum. <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005%3Akm0000mg87>

Topelius var ingalunda den ende som var missnöjd med Engels teaterhus, men hans missnöje betydde mer än andras, eftersom han var en opinionsbildare som man lyssnade till. Uppfattningen att något måste göras fick allt större spridning vartefter och underblåstes ytterligare av att Åboborna hade kunnat inviga en förnämlig teater i sten år 1839.

Den 24 mars 1852 hade Finlands första opera premiär i Engels teater, *Kung Carls Jagt* av tonsättaren Fredrik Pacius med text av Topelius. Man spelade nio föreställningar och alla utom en var fullsatta, detta bidrog ytterligare till Topelius popularitet och till att hans ord kom att väga allt tyngre i kampen för ett nytt teaterhus.

Sedermera tillhörde Topelius även en grupp energiska teatervänner som tillsammans starkt drev frågan. De kom att 1854 framlägga konkreta ritningar på ett teaterhus i sten, ritade av en arkitekt föreslagen av Topelius, Georg Theodor Chiewitz och 1860 invigdes arkitekt Chiewitz teaterhus i sten: Nya Theatern.

Nya Theatern i Helsingfors. Teckning av arkitekt Chiewitz. Bild: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Topelius och Nya Theatern (från och med 1887 Svenska Teatern)

Från 1861 satt Topelius i direktionen för Nya Theaterhusbolaget (numera Nya Teaterhus-Aktiebolaget) och kom att driva flera för teatern viktiga frågor:

En permanent ensemble

Topelius kom att bli en av de direktionsmedlemmar som insåg vikten av ett permanent teatersällskap vid Nya Theatern. Vid denna tid bestod aktörerna i Finland endast av kringresande teatersällskap, mestadels från Sverige. Efter att hans förslag vunnit understöd i teaterhusdirektionen, anställdes 1861 en ensemble bestående av åtta rikssvenska skådespelerskor, nio rikssvenska skådespelare och en finländsk skådespelare. Vidare anställdes en musiklärare, en garderobiär, en biljettförsäljerska, en skräddare, en maskinist och en sufflör som också skulle tjänstgöra som dekoratör och ekonom. Med dessa 24 anställda kom Nya Theatern att bli den första teatern i Finland med ett permanent teatersällskap.

Elevskola

Under Topelius tid i direktionen dryftades också tanken på att grunda en elevskola som skulle utbilda inhemska skådespelare. Som vi ovan kan läsa bestod den första fasta ensemblen av 17 rikssvenskar och endast en finländare. Tanken på en egen elevskola och finländska artister glädde Topelius, också ur den synvinkeln att han hyste förhoppningar om att en inhemsk teater även skulle kunna bli en ny och välkommen inkomstkälla för landets författare. Sedermera kom Topelius kusin, litteraturvetaren Oskar Toppelius, att driva saken vidare och tog 1866 initiativ till att grunda en elevskola.

Skådespelerskan Hedvig Charlotta Raa-Winterhjelm, hörde till den första permanenta ensemblen vid Nya Theatern och undervisade vid den första elevskolan. Porträttmedaljong av skulptören Ville Vallgren. Svenska Teaterns konstsamlingar. Bild: Richard Siivonen.

Topelius farväl till teatern

Efter att Chiewitz teaterhus brunnit den 8 maj 1863 drog sig Topelius tillbaka, efter många års engagemang för teatern och arbete i teaterns direktion. Hans insatser för teatern upphörde därmed och han skriver i sina självbiografiska anteckningar den 19 november 1883:

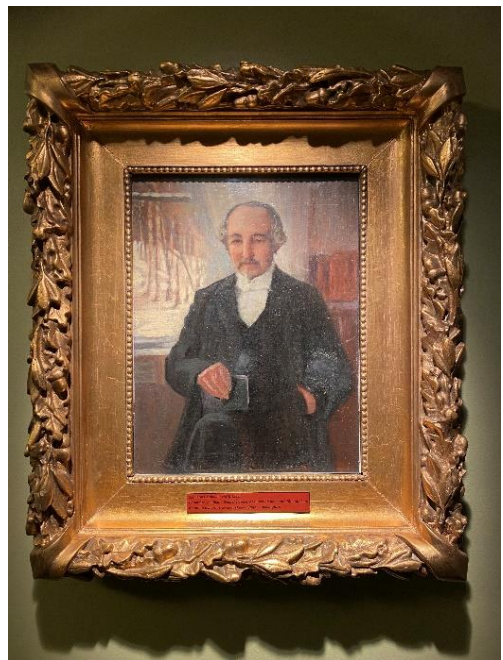
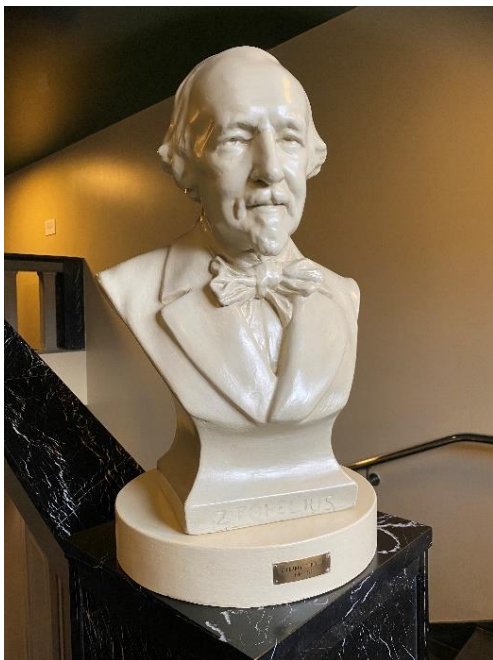
Ju mer jag blickade in bakom teaterns kulisser, desto mer förnam jag inom mig en röst, som gjorde uppror, icke mot det ädlaste i konsten, men mot dess oundvikliga avsteg och eftergifter för en blandad publik. Gud ville icke att jag skulle drunkna i denna konst, som lätt kunnat ske, emedan jag hyste för den ett mycket livligt intresse. 1858 dog vår lilla Rafael medan man uppförde "Ett skärgårdsäventyr"; 1862, när jag var fördjupad i alla teaterns affärer och samma dag kallad till ett möte för teaterskolan, dog vår lilla Rosa. Slutligen den 7 maj 1863, när jag låg livsfarligt sjuk i lunginflammation och ej fick sömn om natten, såg jag en röd sky av gnistor draga fram över den västra himmelen, ditåt mitt fönster vette. Det var nya teatern, som brann i tredje året av sin tillvaro. Från denna stund sade jag teatern farväl och har sedan endast med långa mellantider varit där, en passiv åskådare

Chiewitz teaterhus efter branden. Bild: Svenska Teatern.

Topelius och Svenska Teatern i dag

Topelius närvaro i teaterhuset fortsätter dock, exempelvis genom två konstverk. En byst av skulptören Walter Runeberg och en målning (kopia av bildkonstnären Albert Edelfelts porträttstudie) av bildkonstnären Antti Lindeblom.

Svenska Teaterns konstsamlingar. Bilder: Sonia Haga.

Också tack vare Topelius pjäser finns han alltså kvar här och nu även genom *Topelius och Teatern - en historisk rundvandring*. Välkommen tillbaka professor Topelius!

Topelius sista gången vid sin sommarstuga *Majniemi* 1897.
Bild: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Majniemi 8. Aug. 1897 (andra strofen)

*Här tystne dagens storm och strid
i morgondagg och aftonfrid.
Här bor ett älskadt minne blott
af lif, som flytt, och tid, som gått.
Dröj, vandrare, eh du är;
var lugn, var god, var lycklig här!*

Arbetsgrupp för *Topelius och teatern - en historisk rundvandring*:

- Christian Aarnio, grafisk formgivare
- Kaisa Rautakoski, kostymör och ateljéchef
- Maria Lundström, ansvarig dramaturg
- Nina-Maria Häggblom, dramaturg
- Noona Leppinen, ansvarig publikarbetare
- Simon Häger, skådespelare
- Tiitta Stoor, maskör
- Valtteri Kantanen, fotograf

Tack till publikvärdarna och intendent Richard Siivonen vid Svenska Teatern. Tack också till Carola Herberts, huvudredaktör för *Zacharias Topelius Skrifter*, Svenska Litteratursällskapet i Finland och Sonia Haga, skådespelare vid Svenska Teatern.

Ansvarig utgivare: Joachim Thibblin, teaterchef